DE SPAANSE BURGEROORLOG IN KATHOLIEK VLAANDEREN ONDERZOCHT IN DE PERIODIEKE PERS (1936-1939)

door

Bea FOUBERT
Licenciate Geschiedenis (VUB)

INLEIDING

In de woelige dertiger jaren werden de gevolgen van de economische crisis tevens op politiek vlak zichtbaar, ook in België. In naburige landen waren allerlei rechts-fascistische (Italië, Duitsland) of christelijk-corporatieve regimes (Portugal, Oostenrijk) geïnstalleerd. Europa werd meegesleurd in een stroom van zich polariserende standpunten en opinies, die samengingen met een 'nieuwe orde' gedachtengoed dat over geheel Europa ingang vond en zich uitte in bewegingen als de Roemeense Ijzeren Garde, de Franse Action Française, de Albanese Imperial Fascist League, de Spaanse Falanx, enz. Onder invloed van de economische crisis werd in alle katholieke en rechtse kringen in België de maatschappijvorm — de democratie — in vraag gesteld. Er werd geopteerd voor uitgesproken rechtse regimes. Nieuwe rechtse groeperingen, waarvan de leden vooral afkomstig waren van de Katholieke Unie (1), werden opgericht in het begin van de jaren dertig om pas vanaf 1936 de grootste invloed te verwerven: Rex, het Vlaams Nationaal Verbond (VNV), het Verdinaso, het Nationaal Legioen.

Aan de andere kant kende de communistische partij ook meer aanhang in die periode. Na de machtsovername van Hitler in 1933 bepleitte de Komintern samenwerking tussen socialisten en communisten om in een Volksfront het fascisme te bestrijden. In Frankrijk en Spanje werden volksfronten tot stand gebracht. Ook in België werden overigens mislukte pogingen ondernomen vanwege de communistische partij om samen te werken met de Belgische Werklieden Partij (B.W.P.) en met 'linkse' liberalen. Een hevig anticommunisme is kenmerkend voor de groeperingen aan katholieke en

(1) Over de Katholieke Unie verscheen een zeer verhelderend werk van de hand van E. GERARD, *De Katholieke Partij in crisis, partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Kritak, Leuven 1985, p. 548.

rechterzijde. Het Vaticaan waarschuwde tegen het allesvernietigende communisme onder andere in de encycliek "Divini Redemptoris" in 1937. In België waren de spontane werkstakingen van 1932 en 1936 koren op de molen van het anticommunisme. De communistische partij speelde inderdaad een niet geringe rol in die stakingen.

In Spanje werden de ideologische tegenstellingen tussen links en rechts in Europa in die periode letterlijk uitgevochten. Bekend is de solidariteit met republikeins Spanje van de communistische partij, van de zgn. oude garde van de B.W.P. en de Socialistische Jonge Wacht. Elders in deze uitgave onderzoekt J. Craeybeckx de houding van de socialistische vakbonden. De liberalen stelden zich verdeeld op tegenover de kwestie (2). De Belgische rechterzijde koos in tegenstelling tot het 'antifascistisch front' het kamp van Franco.

We spitsen onze aandacht nu toe op de Vlaamse katholieke zijde: voelde katholiek Vlaanderen zich betrokken bij de Spaanse Burgeroorlog en in welke mate? Welke klemtonen werden daarbij gelegd? Hadden de Franse katholieke personalisten, die zich kritisch opstelden tegenover Franco, enige invloed in de Vlaamse katholieke pers? Werden de naar autonomie strevende volkeren zoals de Basken en Catalanen opgemerkt in de Vlaamse pers? Was men het inderdaad roerend eens over het onvoorwaardelijk stelling kiezen pro Franco? We onderzoeken daarvoor de periodieke pers. Voor deze bijdrage steunde ik voornamelijk op mijn licentiaatsverhandeling, op een studietekst van J. Craeybeckx en op aanvullend seminarie-onderzoek van studenten onder diens leiding (3). We geven een brede waaier van periodieken, te beginnen bij de door de kerkelijke overheid geleide Katholieke Actie, om over te stappen via de studentenbeweging naar de boeren- en arbeidersbeweging. Daarna werpen we een blik op het meer geschoolde lezerspubliek van een aantal politieke

(2) Elders in deze uitgave verneemt men meer over de solidariteitscampagne vanwege de socialisten, communisten en liberalen.

(3) B. FOUBERT, *De Spaanse burgeroorlog in Katholiek en Rechts Vlaanderen (1936-1939): Katholieke en rechtse stellingnamen onderzocht in de periodieke pers*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, V.U.B. 1984, 281 p.
J. CRAEYBECKX, Steekproeven in de Belgische — vooral Vlaamse — periodieke arbeiders- en pacifistische pers, met een bijzondere aandacht voor de vakbondspers, in: *De Spaanse Burgeroorlog, Historische en Culturele aspecten, gepolycopieerde Basisteksten van het Colloquium*, 23-24-25 oktober 1986, p. 106-135.
Seminariewerken van de Heren R. DE GROOF (*"De Boer"*, *"Dietsche Warande en Belfort"*), L. LEURS (*"Opmarsch"*), F. MICHIELSEN (*"Vredesactie"*), W. VAN LOTTHEM (A.C.W.-pers).
Aanvullend eigen onderzoek naar de publikaties van het ACV.

en literaire tijdschriften, culminerend in het theologische dominikanentijdschrift *"cultuurleven"*. Een plaats apart neemt het tijdschrift van pater Morlion in.

I. SITUERING VAN DE VLAAMSE KATHOLIEKEN IN BELGIE

In samenhang met de internationale atmosfeer tussen beide wereldoorlogen verlangde paus Pius XI (1922-1939) ernaar de Kerk op internationaal vlak weer haar vroegere invloed te laten uitoefenen. Vooral na de eerste wereldoorlog had ze veel van haar invloed verloren. In de encycliek 'Ubi Arcano Dei' (1922) riep Pius XI op tot de verspreiding van de Katholieke Actie (K.A.), onder de vorm van een deelname van de leken aan het hiërarchisch apostolaat van de Kerk (4). De K.A. was een reactie tegen het wereldlijk liberalisme en de groeiende ongelovigheid; vooral was de K.A. naar de grote massa gericht. In België vond de oproep van de paus een grote weerklank: o.i.v. kardinaal Cardijn werd in 1924 de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) opgericht (5). In navolging hiervan werden in Vlaanderen de K.A.-jeugdorganisaties alle "volgens het milieu" georganiseerd. Onder de strikte leiding van de kerkelijke hiërarchie werd in 1928 het Jeugdverbond voor Katholieke actie (J.V.K.A.) opgericht, als overkoepelend orgaan van de standengerichte K.A.-organisaties in Vlaanderen. Waren toegetreden tot het J.V.K.A.: de (V)K.A.J., de Boerenjeugdbond, de Katholieke Middenstandsjeugd, de Christelijke Jonge Werknemers, de Katholieke Studentenactie (K.S.A.), de Eucharistische Kruistocht en Mariacongregaties. In 1935 werd ook gewerkt naar de volwassenen toe. Voorwaarden om toe te treden tot het verbond waren : zeker niet aan "politiek" doen (6), vooral gehoor-

(4) Voor meer informatie over de Katholieke Actie kan men terecht bij : V. HUYBRECHTS, *Inhoudelijke en strukturele aspecten van de K.A. der studerenden 1928-1940*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.L. Leuven, 1972, 194 p.
De franstalige K.A. benadrukte het eenheidskarakter van de Katholieke Actie en was niet georganiseerd volgens het milieu.
(5) Voor meer informatie over de KAJ raadplege men A. DENDOOVEN, *Ontstaan, structuur en werking van de Vlaamse K.A.J.*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967.
(6) In het reeds vermelde werk van Gerard, p. 249, wordt echter vermeld dat de K.A. in het Italië van Mussolini was ontstaan en aldus uit een politieke context was gegroeid om een modus vivendi te vinden met het fascisme. De K.A. desavoueerde zo de Christendemocratische partij in Italië die tegen Mussolini streed.

zaamheid betonen aan de richtlijnen van de kerkelijke hiërarchie en de katholieke leer onder en door de jeugd verspreiden. De wereld moest terug "veroverd" worden door de katholieke geest.

Voor de kerkelijke K.A. moesten politiek en religie gescheiden blijven, wat maakte dat de K.A.J., als lid zowel van het Algemeen Christelijk Werkersverbond (A.C.W.) als van het J.V.K.A., zich in een dubbelzinnige positie bevond en de K.A. meteen ook een voet in huis had in het A.C.W. Eén van de doelstellingen van het A.C.W. was immers op politiek vlak vertegenwoordigd te zijn als een zelfstandige arbeidersbeweging, met als basis het christelijk werkersverbond A.C.V. en de mutualiteiten. De K.A. streefde op die manier naar een ontkrachting van de arbeidersbeweging door deze op het politieke vlak alle wind uit de zeilen te proberen nemen. Gerard stelt vast dat de K.A.-beweging zich situeert in een brede reactie tegen de democratisering (7). Het A.C.W. ondervond ook binnen de Katholieke Unie heel wat tegenkanting vanwege de katholieke conservatieven: in kerkelijke kringen deed het begrip standsorganisatie immers gemakkelijk denken aan klasse en klassestrijd, hoewel het A.C.W. voor klassensolidariteit opteerde (8). In 1936 zagen het A.C.W. en de Boerenbond echter af van een eigen politieke actie: onder druk van het 'bloeiende' communisme — volksfront in Frankrijk, burgeroorlog in Spanje —, de stijgende invloed van de K.A. via de K.A.J. en het grote stemmenverlies van de Katholieke Unie in dat jaar, traden beiden toe tot het hervormde en meer unitaire 'Blok der Katholieken'. Dit was in de plaats gekomen van de Katholieke Unie, waarbij het conservatieve Verbond der Katholieke Verenigingen en Kringen het pleit had verloren.

In de tweede helft van de dertiger jaren intensifieerden zowel het ACW als de groeperingen aangesloten bij het J.V.K.A. hun ledenwerving: de greep op de massa wordt van levensbelang in een troebele politiek-economische situatie (9). Zo had de K.A. ook veel succes bij de studerende jeugd: de KSA had de plaats ingenomen van de vroeger dominerende Vlaamsgerichtheid van de studerende jeugd. Nu was niet zozeer de staatsvorm van groot belang, maar wel het

(7) E. GERARD, *op.cit.*, p. 251.

(8) De arbeidersbeweging hanteerde de term 'bedrijfsorganisatie' om zeker niet te verwarren met de antidemocratisch klinkende term 'corporatisme', die door velen in die periode met een steeds weer andere inhoud werd omkleed. Meer over het ACW: E. GERARD, e.a., *De Kracht van een Overtuiging, 60 jaar ACW 1921-1981*, Reynaert Uitgave, Zele 1981.

(9) De massawerking werd vertaald in het ACW door zogenaamde 'Paasacties' en de oprichting van een propagandacentrale, die in 1936 een offensiefweek inrichtte voor de democratie, tegen het fascisme en het communisme.

bestaan van een zo katholiek mogelijk systeem, waarbij alle lagen van de bevolking doordrongen konden worden van de nieuwe katholieke geest. Dit was dan ook een doorslaggevend element bij het beoordelen van buitenlandse regimes. Een nieuwe wind waaide ook op de campus van de Leuvense Universiteit: de 'Revolution von Rechts'-theorie (10) werd verbonden met de idee van een katholieke heropleving in heel Vlaanderen. Het Hoogstudentenverbond voor Katholieke Actie (HVKA) werd opgericht ter verkondiging van de K.A. en kende vrij veel invloed bij de katholieke studenten. De studenten kenden toen geen linkse tegenpool.

Een totaal andere visie op de realisering van de K.A. had wel pater Morlion (11) die in 1933 de "Offensiefbrigades" had opgericht, om op een zeer agressieve wijze een ware kruistocht te ondernemen tegen het door de Komintern geleide bolsjevisme en aldus de christelijke beschaving te redden van de ondergang, onder het vaandel van Christus. Via de film, radio en geschreven pers probeerde hij zoveel mogelijk mensen te beïnvloeden — 'te vrijwaren tegen zedenverderf' — aan de vooravond van de tweede wereldoorlog. Op dit vlak werden zeker resultaten geboekt.

II. DE VLAAMSE JEUGD, STUDENTEN, BOEREN EN ARBEIDERS

1. De Katholieke Actie en haar pers

De K.A. geleid door de kerkelijke overheid bepleitte vooral gehoorzaamheid aan de kerk en aan haar leiders. Toen de Spaanse bisschoppen een herderlijke brief de wereld instuurden in 1936, werd deze trouw weergegeven in de katholieke pers. De Spaanse burgeroorlog werd hierin voorgesteld als een strijd tussen het christendom, de kerk, de godsdienst en de beschaving en het allesvernietigende, barbaarse en duivelse communisme dat geen kerkgebouw overeind liet staan. Ook de rede van de paus tot de Spaanse vluchtelingen eind 1936 werd weergegeven in de door ons onderzochte pers.

Een standpunt innemen dat indruiste tegen het algemeen kerke-

(10) Algemene kenmerken van de 'Revolution von Rechts' waren het in diskrediet raken van de democratie en een streven naar een maatschappij op corporatieve basis met een versterkte uitvoerende macht, geleid door een elite, met een beperkte parlementaire controle.
(11) Morlion was pater Dominicaan en kwam in de jaren dertig vele malen in botsing met de kerkelijke hiërarchie, o.a. n.a.v. contacten met Rex.

lijk of pauselijk standpunt vergde heel wat moed en werd, zoals te verwachten, niet weergevonden in de pers van de K.A. Ook in de ACW- en ACV-pers werd gedwee het kerkelijk standpunt weergegeven en verdedigd, zoals we verderop nog zullen zien.

In *"Dienen"* en *"Katholieke Actie Tijdingen"* (KAT) (12), twee tijdschriften uitgaande van het overkoepelende JVKA; in *"Richten"* en *"De Klaroen"* (13), respectievelijk het leiders- en jongerenblad van de KSA stond de Spaanse strijd slechts en alleen dan in de belangstelling als de kerkelijke overheid of het pauselijk blad *"Osservatore Romano"* hun standpunten hieromtrent bekend maakten: 'Ondergang der Europeesche cultuur onder hamer en sikkel ... of verheffing der volkeren onder het kruis ... Zoo spreekt het Vaticaan." (14). De christelijke leer is de enige die het communisme de weg verspert. Efficiënte strijdmiddelen tegen het communisme zijn het gebed en het propageren van katholieke actie (15). KAT is zo mogelijk nog heviger in het verkondigen van de K.A. en ziet als oorzaak van de Spaanse burgeroorlog het laattijdig doorvoeren van de K.A. (16). Gil Robles (17) wordt in deze pers overigens opgehemeld als zijnde de eerste die de K.A. leven inblies. Voor het ledenblad van de KSA, *"Hernieuwen"*, ging de burgeroorlog zelfs onopgemerkt voorbij. Dit wijst reeds voldoende op de verwonderlijk geringe belangstelling die de K.A.-organen aan de dag legden voor de burgeroorlog. Toch ontbrak het niet aan gedetailleerde beschrijvingen van gruwelijkheden begaan tegen Spaanse geestelijken en foto's van verbrande kerken en lijken om de burgeroorlog voor te stellen als een godsdienststrijd.

(12) *"Dienen"*, Algemeen Damestijdschrift voor K.A. en V.J.V.K.A., maandelijkse uitgave, 1° nr. 1930.
"Katholieke Actietijdingen", officieel orgaan van het Jeugdverbond voor Katholieke Actie, tweemaandelijks, 1° nr. 1933.
(13) *"Richten"*, Leidersblad voor Katholieke Studentenactie in Vlaanderen, driemaandelijkse uitgave, 1° nr. 1933.
"De Klaroen", Jeugdblad voor Katholieke Actie, maandelijks, 1° nr. 1933.
(14) *"Dienen"*, maart 1937, p. 179, overgenomen uit de *"Osservatore Romano"*.
(15) *"Dienen"*, december 1936, p. 34: "Heer, op onze knieën bidden wij U, dat onze broeders in Spanje den strijd der wapenen staken, dat zij die dwalen tot inkeer komen".
(16) *"K.A.T."*, november 1936, p. 14: "De grond van de zaak ligt hem hierin: de Spaansche en Mexicaansche clerus is er niet in geslaagd bijtijds zijn leken om te vormen tot apostelen".
(17) Robles was de leider van de CEDA (Confederacion Española de Derechas Autónomas), een rechts-monarchistische coalitie, die ook steun kreeg van de Spaanse bankiers.

"Richten" en *"De Klaroen"* onderscheidden zich hierin (18). *"De Klaroen"* wordt overigens gekenmerkt door een zeer opruiend taalgebruik : "IK WIL STRIJDEN, want ook Gij zijt niet bang voor de rooden en de godsdiensthaters" (19) is slechts één van de vele ophitsende slogans i.v.m. Spanje. Weze nog herhaald dat de bijdragen over Spanje heel sporadisch waren. Geen achtergrondinformatie werd gegeven, bijvoorbeeld over de reeds zeer oude kerkvervolging in Spanje die zeker niet dateert van bij het uitbreken van de burgeroorlog. Kritische geluiden worden hier niet gehoord. Wat er gebeurt als de K.A. te laat wordt doorgevoerd is te zien in Spanje ; door de herkerstening wordt de wereld gevrijwaard tegen het communisme. Dat er ook priesters waren die de zijde van de republikeinen kozen, dat het katholieke Baskische volk tegen Franco streed werd blijkbaar niet opgemerkt in de K.A.-pers. Alleen de kerkelijke stem werd gehoord en verdedigd. Orde en gehoorzaamheid aan de leiding worden hier in de praktijk gebracht. Met politieke kwesties mocht men zich toch immers niet inlaten ? De KAJ leunde blijkbaar meer aan bij de K.A. dan bij de arbeidersbeweging, aangezien boven aangehaalde opmerkingen ook volledig gelden voor de pers van de KAJ (20). Voor de KAJ is het wel moeilijk van Spanje een duidelijk beeld te krijgen, omdat er in de republikeinse regering katholieken zetelen en men onder de rebellen zeer veel vrijmetselaars terugvindt. Dit vormde de enige kritische opmerking (21).

Ook de voorlopers van de Katholieke Werkliedenbond maakten deel uit van het ACW. In *"Opmarsch"* (22), tijdschrift dat ongeveer 80 Antwerpse werkliedenkringen bereikte, merken we eveneens weinig aandacht voor de burgeroorlog. Hier wordt echter wel melding gemaakt van een politiek feit, namelijk bij het terugroepen van de republikeinse gezant uit Brussel eind 1938 : het is toch maar een vertegenwoordiger van priestermoordenaars, kerkplunderaars, enz. ... (23). Dit laat niets aan duidelijkheid te wensen over. *"Opmarsch"* was volledig doordrongen van de Katholieke actiegeest, en stond

(18) *"Richten"*, oktober 1936, p. 142 : "Aan de balustrade van het Spaansche pantheon in Madrid hing dagen achtereen het afgeslagen hoofd van een priester ... In een dorp werden vijfentwintig personen, waaronder de pastoor der parochie, in een kelderkot opgesloten, met benzine overgoten en toen in brand gestoken", enz.
(19) *"De Klaroen"*, januari 1937, p. 2-3.
(20) *"K.A.J." "De Jonge Werkman"*, Maandorgaan van de Katholieke Arbeidersjeugd, maandelijks, 1° nr. 1920.
(21) *"K.A.J."*, 12.12.1936, p. 374.
(22) *"Opmarsch"*, veertiendaagsch orgaan van het arrondissementsverbond der Christelijke Werkliedenbonden Antwerpen, 1° nr. 1937.
(23) *"Opmarsch"*, januari 1939.

blijkbaar meer onder de hoede van het episcopaat dan van het ACW.

2. De katholieke studenten

De Leuvense studenten kenden zeer veel snippergroepen en -bewegingen. De linkse strekking was afwezig. De belangrijkste groepering binnen het overkoepelend Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond werd de 'Universitasbeweging' met als mentale inspirator de onlangs overleden geestelijke en professor Dondeyne. *"Universitas"* is ook de naam van de periodiek en verwijst duidelijk naar een soort heimwee naar het middeleeuws universiteitsideaal op basis van het Christendom bij de katholieke intellectuelen. Het Hoogstudentenverbond voor Katholieke Actie (HVKA) was dan wel niet toegetreden tot het JVKA, toch was het helemaal doordrongen van de K.A.-geest. Slechts eenmaal wijdt *"Universitas"* een vrijwel volledig nummer aan de burgeroorlog, na de rede van de paus tot de Spaanse vluchtelingen (24). De klassieke interpretatie van de burgeroorlog als een godsdienststrijd vinden we ook in *"Universitas"* terug. Er wordt zelfs gesympathiseerd met de "gematigde" Falanx en Calvo Sotelo, die een "opbouwend programma" kon voorleggen. Ook Robles staat hier in een goed daglicht: de Acción Popular van Robles en de Falanx zullen de nodige sociale hervormingen doorvoeren. Inderdaad, *"Universitas"* geeft naast de zwart-wit voorstelling, ook kritiek. *"Universitas"* verwijt de katholieken de sociale wantoestanden, een uitstekende voedingsbodem voor het communisme, niet verholpen te hebben. De K.A. werd bovendien te laat doorgevoerd in Spanje. *"Universitas"* roept dan ook op om in België mee te werken aan de sanering van de beschaving in de zin van klassensamenwerking en standensolidariteit, in de geest van de 'Revolution von Rechts-theorie'. De K.A. moet worden doorgevoerd als dam tegen het communisme. *"Universitas"* besluit dat burgeroorlog, "hoe wettig ook" echter geen middel is om burgervrede te bekomen. Aan de burgeroorlog wordt verder weinig aandacht besteed. J. Craeybeckx vroeg zich af of er meningsverschillen zijn ontstaan na verloop van tijd binnen de redactie van *"Universitas"*. Deze vraag blijft evenwel open.

In *"Streven"*, het oudleerlingentijdschrift van het Jezuïtencollege in Antwerpen, nemen verschillende figuren die ook bedrijvig zijn in

(24) *"Universitas"* tijdschrift voor Katholieke Actie onder Hoogstudenten, 1° nr. 1933, halfmaandelijks.
"Universitas", 10.11.1936.

de K.A.-wereld de pen ter hand. We vinden hierin dan ook aan de K.A. verwante houdingen weer, zij het op een hoger niveau als dit het geval was bij het JVKA. De Spaanse herderlijke brief vormt ook hier de aanleiding om over Spanje standpunten bekend te maken (25). De 'nationalen' vechten ook voor *"Streven"* voor de goede zaak, namelijk voor de orde en het christendom, tegen het communisme. De opstand wordt trouwens beschouwd als een wettige opstand, volledig in overeenstemming met de katholieke gezagsleer en het recht tot gewelddadige opstand tegen een 'onwettige' regering.

3. De boeren

De boeren vormden een nog relatieve grote groep van de bevolking, die nog meer dan de arbeiders geïsoleerd stonden vanwege hun geringe mogelijkheid tot contact met andersdenkenden. De Boerenbond is steeds een machtige organisatie geweest met slechts weinig, of liever geen equivalente tegenorganisaties, zodanig dat de Bond de boeren stevig in zijn greep hield, ook en vooral wat informatie betreft. *"De Boer"* en *"De Boerin"* zijn er de spreekbuizen van. Ook de Boerenbond was volledig doordrongen van de idee van een noodzakelijke herkerstening van de maatschappij om de communisten de pas af te snijden. De Boerenjeugdbond was effectief toegetreden tot het JVKA. Communisme stond voor de boeren immers gelijk aan onteigening van de gronden, wat de boeren zeer vatbaar maakte voor anti-communistische propaganda. Het communisme vervolgt natuurlijk ook de kerk en de gelovigen. Nochtans vinden we in alle bladen van de katholieken kritiek op de kerkvervolging in Duitsland, waartegen ook de paus gereageerd heeft in de encycliek 'Mit Brennender Sorge'. A.F. Manning stelt echter vast dat het anticommunisme veel sterker was dan de vrees voor totalitaire regimes (26). Als de kerk haar activiteiten kon ontplooien, werd het regime in kwestie ook goedgekeurd. En in Duitsland werden de katholieken niet met rust gelaten. In *"De Boer"* (D.B.) vinden we standpunten weer, conform de kerkelijke K.A. In Spanje woedt ook voor *"D.B."*

(25) *"Streven"*, oktober 1937, p. 72-87 (tweemaandelijks).
(26) "Voor de Katholieke Kerk is het communisme de grootste vijand, omdat het godloos en materialistisch is en door zijn ontbindende karakter de beschaving zelf bedreigt. Alle andere vijanden van het communisme is de Heilige Stoel welgezind op voorwaarde dat die de Kerk volle gelegenheid bieden haar taak uit te oefenen. En in het Spanje van Franco was dat het geval". Uit: A.F. MANNING, *De Heilige Stoel en de Spaanse Burgeroorlog, in "Tijdschrift voor Geschiedenis"*. 1969, Nr. 6, p. 486.

een godsdienststrijd: de Europese beschaving en de godsdienst staan op het spel (27), waarbij de zijde van de 'nationalen' wordt gekozen die strijden voor de goede zaak. Ook hier vinden we de enge zwart-wit visie terug. Aan de Spaanse herderlijke brief wordt de nodige aandacht besteed (28). In tegenstelling tot de al vermelde pers bericht *"D.B."* wél veel over Spanje: Spanje is blijkbaar een voorbeeld voor België, waaruit men lessen moet trekken. Sociaaleconomische achtergrond over Spanje is nergens terug te vinden, noch enige inlichtingen over boerenorganisaties in Spanje. *"De Boer"* geeft echter wel een opmerkelijke artikelenreeks van de hand van kanunnik L. Engelen, die duidelijk beïnvloed was door de anticommunistische hetze van pater Morlion (29). Zo vinden we de rechtse slogan 'Na Spanje, Frankrijk, na Frankrijk, België' terug. Volgens Engelen moet men niet alleen K.A. doorvoeren, maar effectief een 'biddend front' vormen tegen het 'communistische front der goddeloozen'. Onvoorwaardelijk wordt partij gekozen voor de nationalen, die geloof, gezin en sociale orde — voor de boeren betekende dit 'bezit' — waarborgden. De communisten zijn niet te onderschatten: ze zijn zelfs doorgedrongen tot op het Vlaamse platteland! Dit is wellicht een verwijzing naar het Boerenfront, dat opgericht werd tegen de Boerenbond, een Vlaamsnationalistisch initiatief. Het Boerenfront organiseerde melkstakingen, wat voor de Boerenbond gelijk stond aan communistische activiteiten: "kijk maar naar Spanje!" (30). De Belgische boeren waren immers sterk getroffen door de crisis: de aardappel- en melkprijzen waren in mekaar gestort.

De proost van de Boerenjeugdbond en van het JVKA, Mgr. Cruysberghs, was echter voorzichtiger van toon. Hij maakte vooreerst een voorbehoud dat we ook bij de KAJ-pers zagen en weer zullen aantreffen in de ACW-pers, namelijk dat de K.A.-leiding onbevoegd is om zich uit te spreken over politieke en sociale onderwerpen (31). Slechts de pauselijke en episcopale visie wordt weergegeven: in Spanje woedt een godsdienststrijd tegen het communisme. De K.A. moet worden doorgevoerd opdat het communisme geen kans zou krijgen in België. Alle lagen van de bevolking moeten hieraan meewerken, in de geest van de encycliek Quadragesimo Anno. Vooral in 1936 en 1937 — data waarop ook de kerkelijke hiërarchie zich uitspreekt over de burgeroorlog — vinden we in de katholieke pers be-

(27) *"De Boer"*, 15 augustus 1936, p. 3.
(28) *"De Boer"*, 9 januari 1937, p. 2.
(29) L. ENGELEN in *"De Boer"*, 22.8.1936, p. 6; 29.8.1936, p. 4; 5.9.1936, p. 3; 12.9.1936, p. 3; 19.9.1936, p. 14; 17.10.1936, p. 13; 14.11.1936, p. 6.
(30) *"De Boer"*, 15 augustus 1936, p. 3.
(31) *"De Boer"*, 24.10.1936, p. 6; 30.1.1937, p. 6.

richten over de strijd. Ook in *"De Boer"* is dit het geval. In 1938 spreekt de Boerenbondleiding zich uit voor het erkennen van de Burgosregering (32), zodanig dat de Belgische agrarische export gunstige afzetmarkten zou vinden in het Spanje van Franco. Pas in 1939 wordt de militaire steun van Duitsland en Italië aan nationalistisch Spanje vermeld: o.i.v. de toenemende oorlogsdreiging wordt nu meer kritiek gegeven op fascistische staten (33). Alles bij elkaar genomen konden de boeren zich slechts een zeer eenzijdige kijk op de oorlog in Spanje vormen, gaande van een godsdienststrijd tegen het communisme tot de hand van Rusland en de Komintern die in Spanje actief was en zelfs geïnfiltreerd was op het Vlaamse platteland.

4. De Christelijke Arbeidersbeweging

a. Het Algemeen Christelijk Werkersverbond ACW

In de *"Documentatierapporten"* van het ACW, eerder bestemd voor een geschoolde minderheid, werd in de jaren 1936 en 1937 naast de klassieke standpunten van de paus, de Spaanse en Belgische geestelijkheid (34), echter ook een redevoering van de Franse kardinaal Achille Liénart afgedrukt (35). Deze kardinaal stond in 1936 niet achter Franco en was van mening dat het economisch liberalisme de schuldige was van het aan invloed winnende communisme. Geweld om het communisme te bestrijden keurde hij af, evenals de Anglicaanse bisschoppen, die de katholieke kerk zelfs verweten de hulp te hebben ingeroepen van 'extremistische bewegingen' om het communisme in Spanje te bestrijden (36). Niettemin waren de Francogezinde bijdragen overwegend in de *"Documentatierapporten"*: in Spanje woedt een godsdienststrijd, waarbij Franco de godsdienst en de orde verdedigt tegen het communisme. Toch konden de lezers van de rapporten zich een meer genuanceerd oordeel vormen, en konden ze zich afvragen of die strijd inderdaad wel geoorloofd was.

In het leidersblad van het ACW, *"De Gids op Maatschappelijk Gebied"*, vonden we over de Spaanse Burgeroorlog, eigenaardig genoeg, niets terug. *"De Gids"* hield zich voornamelijk bezig met Belgische binnenlandse aangelegenheden en twistappels voor de arbeidersbe-

(32) *"De Boer"*, 14.5.1938, p. 3.
(33) *"De Boer"*, 27.5.1939, p. 12.
(34) *"Documentatierapporten ACW"*, 21 december 1936.
(35) *idem*, oktober 1936.
(36) *ibidem*.

weging zoals bedrijfsorganistie en corporatisme. Voor zijn franstalige tegenhanger echter, *"les Dossiers de l'Action Sociale Catholique"*, — hiermee gaan we even buiten de Vlaamse schreef — vormt de burgeroorlog wel een besproken onderwerp en we stellen hier bovendien een merkwaardige evolutie in vast. Bij het uitbreken van de burgeroorlog schaarde *"Les Dossiers"* zich volledig achter Franco die streed voor de orde en de godsdienst tegen de 'roode katholiekenhaaters' (37). Gil Robles stond evenals in de K.A.-pers, ook in het ACW-blad in een goed daglicht. Reserves werden echter uitgedrukt t.a.v. de onderdrukking van de opstand in Asturië van 1934 (38). Vanaf 1937 wordt Franco echter minder sympathiek. Het gaat voor *"Les Dossiers"* nu om een strijd tussen fascisme en communisme. Het blad keurt geen van beide goed, maar omdat Franco en de nationalisten de christelijke beschaving verdedigen, moeten de Spaanse arbeiders zich toch maar achter het fascisme scharen (39). Toch valt een nieuwe overwinning van het fascisme te betreuren. Vanaf 1938 wordt ook de rol van Franco als verdediger van de godsdienst in twijfel getrokken (40). In 1939 wordt de bekommernis om een wereldconflikt des te groter nu Franco een bondgenoot geworden is van nazi-Duitsland en fascistisch Italië. In *"La Cité Chrétienne"*, dat elders in deze uitgave behandeld wordt door de heer P. Sauvage, stellen we een omgekeerde evolutie vast. Franco wordt dus hoe langer hoe meer afgekeurd in *"Les Dossiers"*.

In de regionale periodieken van het ACW, die bestemd waren voor het ruim publiek, werd niet zo duidelijk als in *"Les Dossiers"* of in de *"Documentatierapporten"* voorbehoud gemaakt tegenover Franco. *"De Volkswil"* voor Oost-Vlaanderen wil opzettelijk weinig nieuws geven over Spanje omdat het 'moeilijk is om objectief te zijn', een argument dat we ook aantroffen in de KAJ-pers (41). De berichten die worden gegeven blijken dan duidelijk beïnvloed te zijn door de propagandamachine van pater Morlion: de Komintern stuurt desnoods aan op een wereldoorlog om in Spanje een Sovjetrepubliek te kunnen installeren. De burgeroorlog is dus door Rusland geïnspireerd om Spanje bolsjewistisch te maken (42). De revolutie in Asturië was daarvoor slechts een generale repititie! De Basken zijn mislopen katholieken die de stem van het episcopaat in de wind slaan. Dé grote bekommernis van *"De Volkswil"* is het communisme in

(37) *"Les Dossiers de l'Action Sociale Catholique"*, juli 1936 en oktober 1936.
(38) *idem*, januari 1936.
(39) *idem*, januari 1939.
(40) *idem*, april 1938.
(41) *"De Volkswil"*, 22.5.1937, p. 2.
(42) *ibidem*.

Spanje. Over Franco blijft het blad eerder vaag. Midden mei 1937 stelt *"De Volkswil"* voor om Spanje in twee helften te verdelen "dan kunnen beide Spanjes toonen waartoe ze in staat zijn en zal ook de buitenstaander kunnen vergelijken onder welk bewind de voorspoed en welvaart het eerst terugkeeren" (43). Onder dat van Franco natuurlijk. Al bij al blijft de berichtgeving van "De Volkswil" eerder schaars en oppervlakkig. Een ander regionaal blad, *"De Volksmacht"* voor West-Vlaanderen toont zich veel meer expliciet dan *"De Volkswil"* bekommerd om het verloren gaan van de democratie in Spanje (44). De bevolking zal het slachtoffer worden van de extremismen. Deze houding is typerend voor het ACW. Ook binnen de Belgische katholieke politiek vertegenwoordigt het ACW de meest gematigde strekking.

Midden 1937 werd echter gewezen op de rust die er heerste in de gebieden van Franco (45). *"De Volksmacht"* heeft verder schrik dat er een wereldbrand zal ontstaan vanuit Spanje (46). We mogen toch niet vergeten dat in de meerderheid van de vele bijdragen over Spanje het anticommunisme overwegend is : in België moeten lessen getrokken worden uit deze strijd (47). Gruwelijkheden tegen de Spaanse geestelijkheid komen ook hier volop aan bod (48).

Regionale verschillen waren dus groot binnen de ACW-pers. Er was zeer duidelijk kritiek te horen op Franco, maar als het erop aan kwam te kiezen tussen twee kwalen, dan leek voor deze katholieken de Franco-kwaal toch de minst erge te zijn. Slechts voor de franstalige *"Dossiers"* was Franco in 1939 meer schrikwekkend geworden dan het gevreesde communisme. En in *"De Volksmacht"* werd betreurd dat de democratie in Spanje het onderspit zou delven.

b. De Christelijke Vakbeweging ACV

We onderzochten van de vakbeweging *"ACV"*, maandblad van het Algemeen Christelijk Vakverbond. Dit is een zeer degelijke en vo-

(43) *idem*, 29.5.1937, p. 2.
(44) *"De Volksmacht"*, 25.7.1936, p. 1; 8.8.1936, p. 1 : "De toestand in Spanje is nu zoo, dat er geen plaats meer is voor gezond verstand en de gematigde democratische elementen. Hoe de balans ook doorslaat, het resultaat zal even bitter zijn voor de ongelukkige bevolking."; 5.6.1937, p. 3.
(45) *idem*, 24.7.1937, p. 3.
(46) *idem*, 8.8.1936, p. 1; 5.8.1936, p. 3; 22.8.1936, p. 3; 13.2.1937, p. 3; 20.3.1937, p. 3; 9.10.1937, p. 3.
(47) *idem*, 29.8.1936, p. 1; 26.9.1936, p. 1; 10.10.1936, p. 1; 14.11.1936, p. 1; 21.11.1936, p. 3; 12.12.1936, p. 4; 26.12.1936, p. 4; 9.1.1937, p. 4; 3.3.1937, p. 3; 24.7.1937, p. 1 en 3.
(48) *idem*, 24.11.1936, p. 4; 13.8.1937, p. 3.

lumineuze maandelijke uitgave die op een hoog peil staat wat stijl en taal betreft. De redactie neemt uitgebreid het woord in bijna elk nummer. De visie van de redactie verschilt sterk met de visie, dikwijls aangehaald in hetzelfde nummer, van de kerkelijke overheid. Voornamelijk in 1936 en 1937 wordt aandacht besteed aan de burgeroorlog, parallel aan het anticommunisme dat in die periode het hevigst is.
In oktober 1936 keurt de redactie in duidelijke bewoordingen Franco en zijn legerstaf af (49). Maar voor het andere kamp, de 'communisten en anarchisten' wordt evenmin begrip opgebracht. De Spaanse strijd is voor de redactie een strijd tussen het communisme en een totalitair regime. De democratie staat op het spel, zoals we ook in *"De Volksmacht"* van het ACW hebben gemerkt. Door in eigen land tegen het communisme te vechten, gaat de redenering verder, wordt ook het gevaar van een totalitair regime afgeweerd. In hetzelfde nummer wordt de pauselijke toespraak tot de Spaanse vluchtelingen afgedrukt, waarbij de burgeroorlog wordt voorgesteld als een godsdienststrijd. In januari 1937 komt ook hier kardinaal Liénart, die we aantroffen in de *"Documentatierapporten"* van het ACW, aan het woord. Hij prijst de bedrijfsorganisatie en de sociale leer der kerk als een 'geneesmiddel' tegen het communisme (50). In een volgend nummer (51) analyseert de redactie de situatie van Spanje: de Spaanse conservatieven dwarsbomen al vijftig jaar politieke, sociale en economische hervormingen. Zij dragen dus de verantwoordelijkheid voor de revoluties! Het ACV wordt in België immers ook tegengewerkt door de katholieke conservatieven. Het ACV heeft ook oog voor de strategische voordelen die Italië en Duitsland halen uit de Spaanse burgeroorlog. De regimes van deze landen worden door het ACV verafschuwd. De democratie moet het immers ontgelden in Spanje, maar dit wordt dadelijk gevolgd door een maar: door de Russische tussenkomst krijgt de strijd een ander karakter en mogen de "machten van de vernietiging" het zeker niet winnen. Blijft de vraag of er dan wel een "winnaar" mocht zijn? In hetzelfde nummer krijgen we dan een artikel uit de *"Osservatore Romano"*, waarin wordt gesteld dat het niet gaat tussen democratie en dictatuur, maar tussen atheïstische barbaarsheid en beschaving (52). Hier wordt dus juist het tegengestelde beweerd. In juli 1937 wordt 'met

(49) *"A.C.V."*, oktober 1936, p. 167: "We voelen niet de minste sympathie voor generaal FRANCO en zijn legerstaf. We vreezen ten zeerste voor Spanje de gevolgen eener eventueele dictatuur dezer heeren".
(50) *"A.C.V."*, januari 1937, p. 117.
(51) *"A.C.V."*, februari 1937, p. 189-196.
(52) *ibidem*, p. 335.

afschuw' het Duits bombardement op Guernica vermeld (53). In de meeste katholieke en rechtse pers werd geloofd dat de 'rooden' Guernica hadden verbrand, zoals de propagandamachine van Franco het gerucht had verspreid. Hadden de Franse katholieke personalisten dan toch hun invloed laten gelden? Zij hadden immers de leugencampagne van Franco ontmaskerd.

Nog eenmaal wordt teruggekomen op de strijd: nu wordt hij voorgesteld als waren het Russische Joden die de Pyreneeën hebben overgestoken om in Spanje de kerken in brand te steken, want de Spanjaarden zelf zouden zoiets nooit gedurfd hebben! (54). Hier komen dus twee aan elkaar tegengestelde visies aan bod, één die Franco afkeurt en het voor de democratie opneemt, maar zich toch zeer sterk tegen het communisme afzet; en de traditionele kerkelijke visie zoals die ook in de K.A.-pers aan bod komt. Diepgaande aandacht voor de Spaanse arbeidersbeweging toont men niet. De christelijke vakbond begrijpt vooral de Belgische socialisten niet, waar deze sympathie kunnen opbrengen voor de communistische vernietigende machten. Standensolidariteit en naastenliefde worden gepropageerd, tegen het communisme en tegen de dictatuur, parallel aan de houding van ACW en ACV in de Belgische politiek. Dat Franco expliciet wordt afgekeurd is toch een moedige daad, en wijst ook op de moeilijkheden die het ACV en ACW kenden met de katholieke conservatieven en de kerkelijke leiding in eigen land.

III. DE INTELLECTUELEN EN HUN PERS

Onder een brede schare Vlaamse katholieke intellectuelen heerste ongenoegen omtrent de gematigde opstelling — de minimalistische visie — van een Van Cauwelaert, die vooral via taalwetten de vernederlandsing van het openbaar leven trachtte door te voeren. Deze radicale strekking onder de Vlaamsgezinden onderging in de jaren dertig ook de invloed van de zwaai naar rechts. In 1934 vond deze visie een uitweg in het nieuw opgericht tijdschrift *"Nieuw Vlaanderen"* dat tevens de grote voorvechter zou worden van de concentratie van alle Vlaamse en katholieke krachten voor een ver doorgedreven federalisme en voor een 'nieuwe orde': *"N.V."* zette zich af tegen het 'verworden' partijenstelsel en opteerde voor een hiërarchisch opgebouwde standenstaat, geleid door de besten uit het volk. Concentratie werd dan ook voorgestaan om een dam te vormen tegen het com-

(53) *"A.C.V."*, juni-juli 1937, p. 106.
(54) *"A.C.V."*, augustus-september 1937, p. 135.

munisme. Het dubbelakkoord KVV-VNV; VNV-REX (55) zou hier het resultaat van worden. *"N.V."* vormde de verbinding tussen katholieke Vlaamse intellectuelen en de gematigde strekking van het VNV. Verschillende medewerkers aan het tijdschrift zouden trouwens terecht komen in de collaboratie tijdens de tweede wereldoorlog.

Van Cauwelaert richtte in 1935 het tijdschrift *"Elckerlyc"* op om zijn 'gematigde' visie te verdedigen. *"Elckerlyc"* wilde de Belgische staatsvorm en het partijenstelsel behouden, hoewel geopteerd werd voor een versterking van de uitvoerende macht. Deze strekking sloot aan bij de opstelling van de KVV.

"Hooger leven", een kultureel-literair tijdschrift van studenten en intellectuelen gegroepeerd rond Gerard Walschap, sloot evenals *"Elckerlyc"* op politiek gebied aan bij de KVV, hoewel *"Hooger Leven"* beweerde zich a-politiek op te stellen.

Medewerkers van *"Elckerlyc"* en *"Hooger leven"* kwamen ook aan het woord in het literaire blad *"Dietsche Warande en Belfort"*, dat zoals we zullen zien, een zeer merkwaardige plaats bekleedde binnen de Vlaamse katholieke wereld.

1. "Nieuw Vlaanderen"

Wat *"N.V."* ondermeer bezighield, was de vorming van een nieuwe christelijke geestesgesteldheid. Indien deze nieuwe ingesteldheid in Spanje had geheerst, zou het daar nooit tot burgeroorlog gekomen zijn. Dat het echter toch zover gekomen is, zou volgens *"N.V."* te wijten zijn aan twee oorzaken. De katholieken lieten de sociale wantoestanden voor wat ze waren — Gil Robles begon te laat met zijn landbouwhervormingen — en de zwakke regeringen, gevolg van de katholieke verdeeldheid die zich ook in Spanje liet gevoelen, lieten de linkse extremisten begaan. De Kerk werd alzo het weerloze slachtoffer van de burgeroorlog. De Kerk treft overigens totaal geen schuld (56).

(55) KVV staat voor Katholieke Vlaamse Volkspartij. Deze partij werd opgericht in oktober 1936. Samen met de Waalse tegenhanger Parti Catholique Social vormt de KVV het Blok der Katholieken van België. Hoe de hervorming van de Katholieke Unie precies in zijn werk is gegaan verhaalt E. Gerard, *op.cit.*
Het dubbelakkoord werd als het ware doodgeboren. Maar het feit dat het werd afgesloten zegt genoeg over de tijdsgeest.
(56) *"N.V."*, 29.2.1936, p. 3; 22.8.1936, p. 13; 18.9.1936, p. 3; 26.9.1936, p. 3; 17.10.1936, p. 3; 24.10.1936, p. 15, 6.3.1937, p. 3.

Voor *"N.V."* is de Spaanse strijd een heilige strijd tegen het communisme (57), hoewel het tijdschrift ook opmerkt dat niet alle Franco-strijders christelijk waren. De meesten onder hen streden echter wel voor de goede zaak (58).

"N.V." opteert voor een sterk gezag en een concentratie van de katholieke krachten, om het even waar en tegen om het even welke achtergrond.

De voor autonomie strijdende katholieke Basken plaatsten *"N.V."*, dat ook voor Vlaanderen voor autonomie pleitte, voor een dilemma. De redactie van *"N.V."* kon niet anders dan betreuren dat Franco geen rekening hield met dit volk (59). In 1938, na de inname van het Baskenland door Franco, kwam daarover een polemiek op gang tussen voor- en tegenstanders van Franco's houding tegenover deze kwestie.

Duitse en Italiaanse militaire hulp aan Franco werd niet ontkend, maar werd omschreven als 'voorzichtig'. Ze zou overigens pas op gang gekomen zijn toen de Russische inmenging al een voldongen feit was (60). Deze historische verdraaiing van de werkelijkheid wijst op sympathieën vanwege sommige auteurs in *"N.V."* voor een regime zoals dat van Hitler-Duitsland.

2. "Elckerlyc" en "Hooger Leven"

Beide bladen nuanceren hun oordeel en opteren eerder voor een 'onpartijdige' benadering. Desondanks zijn beide weekbladen — vooral in 1936 — ook beïnvloed door de wijdverbreide schrik voor communistisch Rusland, waardoor de Spaanse strijd ook voor deze bladen een heilige oorlog werd tegen het communisme. De Spaanse regering was niet wettig en de opstand van de generaals was daarom volgens de katholieke gezagsleer van St-Thomas van Aquino geoorloofd (61). Toch wijst *"Hooger Leven" ("H.L.")* er op dat kerkver-

(57) *"N.V."*, 1.8.1936, p. 13; 29.8.1936, p. 3; 12.9.1936, p. 3; 24.10.1936, p. 13 : "Wij hebben hier te doen met een in den grond godsdienstoorlog."
11.6.1938, p. 10 : "Dit noopt ons, als katholieken, onvoorwaardelijk aan de zijde te staan van de Spaansche nationalisten".
(58) *"N.V."*, 17.10.1936, p. 3.
(59) *"N.V."*, 29.8.1936, p. 3; 17.10.1936, p. 3.
(60) *"N.V."*, 22.8.1936, p. 13; 22.9.1936, p. 13.
(61) *"H.L."*, 18.4.1936, p. 571; 8.8.1936, p. 137; 15.8.1936, p. 1173 (frontpagina); 29.9.1936, p. 1250-1253; 10.10.1936; 24.10.1936, p. 1542; 21.8.1937, p. 1060.
"Elckerlyc" (E.L.), 21.3.1936, p. 6; 1.4.1936, p. 7; 9.5.1936, p. 10; 22.8.1936, p. 8; 5.12.1936, p. 8; 9.1.1937, p. 8; 6.2.1937, p. 9.

volging quasi inherent is aan de Spaanse geschiedenis (62). Ook werd door beide bladen gewezen op de sociale plichtsverzaking van de katholieken. In 1937 en 1938 overwegen echter de meer kritische bijdragen tegenover Franco. Voor beiden is de Spaanse strijd een tragedie. Het is een strijd tussen twee dictaturen, waarvan het enige slachtoffer het volk is (63). Hieruit blijkt de democratische ingesteldheid van beide weekbladen, hoewel *"H.L."*, indien moest gekozen worden tussen beide partijen, eerder zou kiezen voor Franco, die orde belooft en een sterk gezag, dan voor de wanorde (64). Ook in België opteerden ze immers voor een versterkte uitvoerende macht tegenover een verdeeld en dus onmachtig parlement.

"H.L." spaart Franco echter niet wanneer het gaat om de Basken en Catalanen en verwijt hem een gebrek aan inzicht. Tevens zal hij bij een eventuele overwinning een begin moeten maken met de fundamentele landbouwhervormingen (65).

Dat beide bladen zich kritisch opstelden wordt nog onderstreept door het feit dat beiden Franse personalistische auteurs, zoals Bernanos en Mauriac, met instemming bespraken (66).
In *"H.L."*, evenals in de ACV-pers, werd bovendien geen geloof gehecht aan de door Franco verspreide leugen dat Guernica door de 'rooden' in brand werd gestoken, zoals in de meeste katholieke pers wèl gebeurde (67).
Ook de bekommernis om een mogelijke wereldbrand vanuit Spanje genoot gedurende de drie jaar dat de burgeroorlog duurde, de volle aandacht.

Toch vonden beide bladen dat het beter was het Franco-regime te erkennen om de Belgische belangen gevrijwaard te zien in nationalistisch Spanje (68).

3. "Dietsche Warande en Belfort"

"Dietsche Warande en Belfort" (D.W.§B). volgde de burgeroorlog

(62) *"H.L."*, 29.5.1937, p. 677.
(63) *"H.L."*, 25.7.1936, p. 1-77; 8.8.1936, p. 1143; 5.8.1936, p. 1173; 11.9.1936, p. 1323; 13.8.1938, p. 901.
"E.L.", 31.10.1936, p. 12; 8.8.1936, p. 10.
(64) *"H.L."*, 29.9.1936, p. 1251; 21.11.1936, p. 1686; 28.11.1936, p. 1725; 21.8.1937, p. 1069; 2.4.1938, p. 370.
(65) *"H.L."*, 10.10.1936, 10.7.1937, p. 866; 1.1.1938, p. 11-12.
(66) *"E.L."*, 6.8.1938, p. 5.
"H.L.", 13.8.1938, p. 901.
(67) *"H.L."*, 8.5.1937, p. 581.
(68) *"H.L."*, 12.12.1938, p. 1264.

niet in zijn politieke of strategische aspecten. Het blad was trouwens van literaire aard. Terloops, en helemaal conform de geest van het blad werd soms allusie gemaakt op Spanje.

Merkwaardig genoeg is, dat voor het eerst de traditionele zwart-witvoorstelling van de burgeroorlog als zijnde een heilige strijd tegen het communisme — die toch in alle door ons onderzochte katholieke pers werd weergevonden — hier, in dit literaire blad, niet aan bod komt. Integendeel. *"De Warande"* beschouwt bij monde van o.a. de grote Nederlandse katholieke literator A. Van Duinkerken, de burgeroorlog als een voorspiegeling van de tragische tijd die de christenen te wachten staat (69). De burgeroorlog wordt louter beschouwd als een tragedie. Kritiek wordt herhaaldelijk geuit op het onverdraagzame katholicisme, dat dikwijls in radicale vaarwateren terecht komt vanwege zijn traditie van gehoorzaamheid aan het gezag (70). Men moet met geen van beide strijdende partijen in Spanje sympathiseren. Wèl is het echter nodig dat men zich distancieert van elk extremisme. Vrijheid en rechtvaardigheid moeten op individueel vlak worden uitgebouwd, overeenstemmend met de visie van de Franse katholieke personalisten, wiens werken een lovende bespreking krijgen in het tijdschrift (71). Volgens Van Duinkerken is het christendom ingeslapen en hij bekritiseert de katholieke geestelijkheid. Ook in Spanje spaart hij de geestelijkheid niet, die aanzien en rijkdom vergaart en zich daardoor de haat van het volk op de nek haalt (72). Van Duinkerken is een stem in de woestijn te noemen die door de andere katholieke en uiteraard ook rechtse pers (73) overroepen wordt. In *"De Warande"* komen mede onder zijn invloed ook andere auteurs aan bod die een gelijkaardige stelling aanhangen, zoals de reeds hoger vermelde G. Walschap, die ook in *"De Warande"* het verlies van de democratie in Spanje betreurt (74) en in een toneelstuk, tevens in romanvorm verschenen, genaamd 'De Spaansche Gebroeders', het tragische aspect van de burgeroorlog onderstreept (75). Twee Spaanse broeders kwamen tegenover mekaar

"E.L.", 28.5.1938, p. 10.
(69) *"D.W. & B"*, mei 1937, p. 384-390.
(70) *ibidem.*
(71) *"D.W. & B"*, november 1936, p. 792.
(72) *"D.W. & B"*, mei 1937, p. 387-390.
(73) Elders in deze uitgave verzorgt Ch. GROGNARD een bijdrage over de *"Revue Catholique des Idées et des Faits"*, een rechts tijdschrift met een extreme visie op de burgeroorlog. We verwijzen naar deze bijdrage. De Vlaamse rechtse pers kunnen wij hier niet behandelen.
(74) *"D.W. & B"*, januari 1939, p. 30-33.
(75) *"D.W. & B"*, oktober 1937, p. 640-663; november 1937, p. 721-747; december 1937, p. 819-846.

te staan in de burgeroorlog, waarbij de hele ellende van deze Spaanse familie verhaald wordt.

Vanuit literair-kunstzinnig standpunt betreurt *"De Warande"* ook de executie van Federico Garcia Lorca door de fascisten als "de vernietiging van een grote verwachting der huidige Spaanse literatuur" (76).

"De Dietsche Warande en Belfort" staat een authentiek katholieke en vitale 'moedsopvatting' voor, die dicht bij de geest van het Evangelie staat en bijgevolg zeer verdraagzaam is (77).

IV. EEN THEOLOGISCH STANDPUNT

Dominicaanse theologen gaven in de jaren dertig een tijdschrift

(76) *"D.W. & B"*, september 1937, p. 635.

(77) Een andere groep marginale christenen die het Evangelie op een zeer eigen manier interpreteerde vormde de Katholieke Jongeren Vredesactie (K.J.V.A.) die bij de *"Vlaamsche Dienstweigeraar"* aanleunde en in 1931 haar oorsprong vond in de Vlaamse Vereniging voor Oudstrijders (V.O.S.). Hun tijdschrift werd *"Vredesactie"* genoemd. K.J.V.A. groepeerde in 1933 enkele honderden dienstweigeraars en pacifisten, die gelijktijdig Vlaamsnationaal en christelijk waren. Het pacifisme baseerde zich o.a. op de Thomistische wijsbegeerte en vond in de katholieke theoloog prof. J. Ude van de universiteit van Graz een geestelijk leidsman. *"Vredesactie"* werkte samen met V.O.S., met de 'Vlaamsche Jongeren Vredesactie', en met de 'Socialistische Anti-Oorlogsliga'. In 1937 namen de K.J.V.A. samen met de voornoemde bewegingen deel aan een internationaal congres tegen de oorlog, waaruit een permanent orgaan ontstond, nl. 'Groupement Pacifiste International'. In het begin van de jaren dertig onderhield de K.J.V.A. tamelijk goede relaties met het Vlaams Nationaal Verbond — enige van haar leden waren ook lid van dit V.N.V. Later verslechterde de verhouding. In 1936 opteerde *"Vredesactie"* voor een onpartijdige houding i.v.m. de burgeroorlog. Het wou de stopzetting van de oorlog door de tussenkomst van een versterkte Volkerenbond. In 1937 kwam de burgeroorlog meer aan bod, waarbij begrip voor de specifieke Spaanse situatie getoond werd. Na een grondige uiteenzetting keert *"Vredesactie"* zich tegen de Volksfrontregering. Vrede heeft echter duidelijk voorrang op anticommunistische uitlatingen.
Van 1937 tot 1939 gaat de kritiek op Franco in stijgende lijn verder, hoewel de overwinning van het Volksfront ook niet gewenst wordt. Eind 1937 wordt bij monde van de Italiaanse geestelijke in ballingschap, Luigi Sturzo, bezieler van de Italiaanse Christendemocratie, de 'heilige oorlog' veroordeeld en de nationalistische opstand onwettig verklaard. De oorzaak van de burgeroorlog wordt de Spaanse clerus toegemeten, die zijn heil zocht bij de militairen in plaats van bij het volk. "Het onrecht heeft gezegevierd", zo luidt het in mei 1939, de republiek had het leger niet mogen betrouwen.

Het zou zeker de moeite lonen deze kleine beweging van nabij te onderzoeken en na te gaan hoe de leden van deze merkwaardige beweging later geëvolueerd zijn.

van hoog niveau uit, nl. *"Cultuurleven"*. Daarin werden veel minder strikt dan bijvoorbeeld in *"Streven"* van de Jezuïeten de pauselijke richtlijnen gevolgd.

In het dubbelnummer van april-mei 1937 wordt het communisme geanalyseerd 'in zijn oorsprong'. In dit kader wordt ook Spanje behandeld: de republikeinen voeren een schrikbewind door middel van de volksfronttactiek. Zo zal Spanje ook communistisch worden (78).

Interessanter dan deze traditionele voorstelling is echter het onderzoek naar het recht op gewelddadig verzet vanwege de Spaanse nationalisten. Dit is een oud Thomistisch thema dat in juni 1937 getoetst werd aan de Spaanse situatie (79). Nadien werd niet meer over de burgeroorlog gesproken. Dit artikel werd getekend 'Sub Umbra'. Een woord uitleg wordt gegeven over de sociale verhoudingen en wanverhoudingen, waar wordt gewezen op de schuld van de Spaanse geestelijken die samen werken met de politieke leiders. Verder merkt men op dat 'pronunciamientos' — staatsgrepen zonder bloedvergieten — een gewone zaak zijn in Spanje. Ook is Sub Umbra niet blind voor het feit dat in Spanje en elders bepaalde katholieken republikeinsgezind zijn. Hij komt na een grondig onderzoek naar de voorwaarden om in opstand te mogen komen tot het besluit dat de republikeinse regering wèl wettig was. Franco's opstand wordt bijgevolg in expliciete termen afgekeurd. De strijd kon daarom ook moeilijk een heilige strijd zijn tegen het bolsjewisme. "Naar allen schijn zijn hier de hoogere belangen, zoowel van het Spaansche volk, als van de Kerk en den godsdienst, weer eens opgeofferd aan politieke strevingen" (80).
Sympathie wordt wel betoond voor Gil Robles, zoals trouwens in de meeste katholieke bladen, als de man die had ingezien dat er nog een andere weg was dan deze van de gewelddadige opstand.

Het Baskische en Catalaanse nationaliteitenprobleem blijft ook niet onaangeroerd. De bijdrage in *"Cultuurleven"* was werkelijk genuanceerd. De weerslag van zulk een genuanceerde katholieke visie in de katholieke wereld was echter zeer gering. Iedereen beriep zich wel op het recht tot gewelddadige opstand, maar dan was dit om Franco het gelijk te geven. Niemand scheen op de hoogte te zijn van de inhoud van deze bijdrage van Sub Umbra in *"Cultuurleven"*.

(78) *"Cultuurleven"*, (C.L.), april-mei 1937, p. 300-312. In totaal omvat de bijdrage over het communisme 263 p. !
(79) *"C.L."*, juni 1937, p. 396-422: 'Spaansche Opstand en Katholieke Gezagsleer".
(80) *"C.L."*, juni 1937, p. 419.

V. PATER MORLION EN ZIJN "WAARHEID"

De stem die alle kritische geluiden overtrof was deze van de reeds vermelde pater Morlion, in het propagandistische tijdschrift van de Offensiefbeweging tegen het communisme *"De Waarheid"* (81). Het werd uitgegeven door de dominicanenuitgeverij 'Geloofsverdediging'. Laten we niet vergeten dat pater Morlion in verschillende tijdschriften publiceerde in naam van de Offensiefbeweging, en ook schreef in bladen van de Katholieke Actie. Vast staat zeker dat deze visie veel meer gehoor vond dan de kritische noten, zoals we die aantroffen onder andere in *"De Warande"*, *"Cultuurleven"*, in sommige arbeidersbladen, enz. Zoals we reeds zeiden in de inleiding reisde Morlion door het hele land om a.h.w. een kruistocht te ondernemen tegen het communisme. Het Centre International de Lutte Active Contre le Communisme (CILACC) is een voorbeeld van de institutionalisering van de overdreven schrik voor het communisme. Pers en film, de toenmalige massamedia, waren zeer belangrijk in de strijd tegen het 'zedenverderf'.
We plaatsen *"De Waarheid"* achteraan in onze bijdrage omdat dit tijdschrift vrijwel als enig doel had het communisme te bestrijden. Anticommunisme troffen we immers overal aan, in elk tijdschrift van de katholieke pers, uitgenomen, en dat is dan de enige merkwaardige uitzondering, in *"Dietsche Warande en Belfort"*.

"De Waarheid" is een demagogisch blad, het bloklettert in rode drukletters van verschillende formaten simplistische anticommunistische en inslaande slogans (82). Het propageert op een agressieve manier de Katholieke Actie als enig redmiddel en dam tegen het communisme. Spanje vormt een goede gelegenheid om daadwerkelijk de actie tegen het communisme kracht bij te zetten. Er wordt van leer getrokken tegen het volksfront in Spanje, waarin vrijmetselaars, Russische bolsjewisten en Joden zouden zetelen (83). Er wordt volledig aan de Spaanse werkelijkheid voorbij gegaan. De rechtse slogan 'Na Spanje, Frankrijk, na Frankrijk, België' wordt gretig gebruikt (84). Gruweldaden, die niet door Spanjaarden maar door Russische bolsjewisten worden begaan, worden in detail beschreven in

(81) Zie ook L. DHAENE, De Offensiefbeweging in Vlaanderen 1933-1939: Katholieken tussen traditie en vooruitgang, in *"Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis"*, XVII, 1986, 1-2, p. 227-268.
(82) Dit is de algemene stijl van het tijdschrift. Foto's en cijfermateriaal bezitten blijkbaar ook veel overtuigingskracht.
(83) *"De Waarheid"* (W.A.), 15.5.1936, p. 14, 18, 19; 15.11.1936, p. 14; 15.1.1937, p. 4; 14.4 1937, p. 11; 15.7.1937, p. 2 & 3; 2.11.1937, p. 18.
(84) *"W.A."* 15.9.1936, p. 1; 15.7.1937, p. 2 & 3; 1.2.1938, p. 16 & 17.

de bijdragen die over Spanje handelen (85).
De burgeroorlog wordt hier uiteraard voorgesteld als een godsdienststrijd, hoeft het nog herhaald ?

De Franse personalisten wordt verweten verwarring te willen stichten in de katholieke wereld. Volgens *"de Waarheid"* kan men niet anders dan partij kiezen (86).

De wortels van het kwaad — het bolsjewisme — klimmen op via socialisme, marxisme, kapitalisme, liberalisme naar het protestantisme, blijkbaar de oorsprong van alle ellende. De katholieke leer is de enige juiste. Het getij moest en zou gekeerd worden.

VI. BESLUIT

Indien we de katholieke periodieken — en dus ook de bewegingen of groeperingen waarvan deze de emanaties zijn — op een waardenschaal zouden plaatsen om de verschillende nuances in de houding tegenover Franco, de opstandelingen en de burgeroorlog in het algemeen tegen elkaar af te wegen, en links op de lijn zou genuanceerdheid betekenen, dan zouden we alvast *"De Waarheid"* met pater Morlion uiterst rechts op deze lijn moeten plaatsen. *"De Waarheid"* was gericht naar de grote massa, waardoor het in een simpel woordgebruik verviel, aanslaande anticommunistische (lees antibolsjewistische) slogans scandeerde om op een demagogische wijze de burgeroorlog voor te stellen als een godsdienstoorlog, waarbij de nationalisten werden voorgesteld als de nieuwe kruisridders tegen het communisme. Het morele ontij moest in België gekeerd worden (na Spanje, Frankrijk, na Frankrijk, België): bidden en Katholieke Actie doorvoeren waren de redmiddelen. Voorts moesten de mensen 'begeleid' worden in hun keuze van 'goede' films en 'goede' tijdschriften. Indien het binnen de mogelijkheden had gelegen van *"De Waarheid"* zou het er m.i. niet voor teruggedeinsd zijn perscensuur in te stellen in België. M.a.w. *"De Waarheid"* stelde zich zeer antidemocratisch op.

Een tweede beweging die tot de massa gericht was en links naast *"De Waarheid"* te situeren is, was de Katholieke Actie, die arbeiders-, boeren- en middenstandsjeugd, scholieren en ook wel studenten tot haar invloedssfeer mocht rekenen. Op die manier had de Katholieke Actie meteen een voet in huis in de respectieve

(85) *"W.A."* 2.11.1937, p. 1 & 2; 15.5.1936, p. 18 & 19; 1.2.1938, p. 16 & 17, 1.4.1938, p. 8; 15.6.1938, p. 10 & 11; 1.7.1938, p. 15; 15.9.1938, p. 5.
(86) *"W.A."* 1.7.1938, p. 12 & 13.

'volwassenenbewegingen' zoals het ACW en de Boerenbond. De pers van de Katholieke Actie gaf blijk van een zeer grote gehoorzaamheid aan het gezag van de Kerk en het Vaticaan. Een eigen visie er op na houden leek wel taboe te zijn. Op politiek vlak mocht men zich zogezegd niet engageren, hoewel de Katholieke Actie zelf ontstaan is vanuit een politieke context.
Enkel en alleen als de paus, de *"Osservatore Romano"* of de Spaanse bisschoppen hun visie weergaven, werd daarover in de K.A-pers bericht. De Spaanse burgeroorlog is een godsdienstoorlog tegen het communisme. Franco strijdt m.a.w. voor de goede zaak. De bladen documenteren deze visie met verhalen over gruwelijkheden tegen de geestelijkheid in Spanje.

Deze kerkelijke visie, en dat is van belang, vinden we terug in vrijwel alle katholieke bladen. M.a.w. in meer of mindere mate kwam deze zwart-wit visie over de burgeroorlog, waarbij Franco aan de goede kant stond, aan bod. Wat niet wil zeggen dat er geen gradaties waren in al dan niet kritische genuanceerdheid. *"De Boer"* bijvoorbeeld gaf het woord aan kanunnik L. Engelen, die duidelijk onder invloed van pater Morlion stond, en dus ook extreme stellingen verkondigde, die wat afgezwakt moesten worden door Mgr. Cruysberghs, proost van de Boerenbond èn van het Jeugdverbond voor Katholieke Actie: deze predikte voorzichtigheid in de stellingnamen en dus gehoorzaamheid aan de kerkelijke leiding.

Kritischer stelde zich het Leuvense studentenblad voor Katholieke Actie, *"Universitas"*, op. Het verwijt de Spaanse geestelijkheid de sociale wantoestanden niet verholpen te hebben in de geest van de standensolidariteit, en zie nu het resultaat.
Dit verwijt is meermaals te horen, vooral bij de meer gematigde katholieke intellectuelen, wat zou kunnen wijzen op een soort schuldgevoel bij deze groep. In *"Nieuw Vlaanderen"*, *"Elckerlyc"* en *"Hooger Leven"* was dit het geval. Deze tijdschriften waren gericht naar een specifiek politiek geïnteresseerd publiek en naargelang de opstelling binnen de Belgische context, wordt ook de Spaanse situatie beoordeeld. *"Nieuw Vlaanderen"* sympathiseert met Franco met het voorbehoud dat niet alle nationalisten strijders zijn voor de godsdienst. Voor het Vlaamsvoelende *"Nieuw Vlaanderen"* vormt de Baskische kwestie een dilemma. De redactie kan niet anders dan de houding van Franco in deze kwestie betreuren.

In de pers van het ACW, in *"Elckerlyc"* en in *"Hooger Leven"* vinden we naast de kerkelijke voorstelling toch herhaaldelijk kritiek op de strijd, waarbij het volk het grootste slachtoffer is en de democratie het pleit zal verliezen. De strijd gaat voor hen tussen twee dictaturen. Deze strekkingen vormen ook in België de meer democrati-

sche binnen het hervormde katholieke blok. Aan franstalige zijde stelde het ACW zich veel meer uitgesproken antifranco op, althans in 1939. *"Les Dossiers de l'Action Sociale Catholique"* desavoueerde Franco zelfs als strijder voor de godsdienst. Een stelling die we in de Vlaamse pers van het ACW niet weervonden. De christelijke vakbond verwoordde wel een expliciete afkeuring van Franco, maar vond de communistische dictatuur toch minstens even erg, zoniet erger. Het kerkelijk standpunt in deze kwestie werd in de hele arbeiderspers trouw weergegeven. Zoals J. Craeybeckx het formuleert, heeft de Vlaamse christelijke arbeidersbeweging zich inderdaad blindgestaard op het rode gevaar, terwijl deze in wezen toch democratische beweging zich in een situatie bevond van een overal, ook in België, terrein winnend fascisme. Op die manier droeg de arbeidersbeweging ongewild ook zijn steentje bij tot de verspreiding van het "nieuwe orde"-gedachtengoed.

Volgens *"Cultuurleven"* was de opstand van Franco volgens de katholieke gezagsleer niet geoorloofd. Het tijdschrift wilde echter geen moreel oordeel uitspreken over de Francostrijders. Het theologisch blad getuigde van een in de katholieke pers zelden weergevonden inzicht in de ingewikkelde Spaanse kwestie, wat echter niet belette dat ook daar de klassieke voorstelling van de strijd in het kader van het anticommunisme weergegeven werd.

Dat katholiek Vlaanderen erg verdeeld was, is ook gebleken uit de houding tegenover de Spaanse kwestie, maar *in feite* waren de Vlaamse katholieken verbonden door een zeer sterke tot overdreven schrik voor het communisme. En in Spanje zou het communisme zijn ware gelaat getoond hebben. Eén merkwaardige uitzondering op deze regel echter: *"Dietsche Warande en Belfort"* verkondigt bij monde van o.a. A. Van Duinkerken en ook G. Walschap — stemmen in de woestijn overigens — verdraagzaamheid in de geest van het Evangelie. De Franse katholieke personalisten vonden in dit literair blad veel weerklank. De Spaanse strijd is een tragedie en een voorspelling van de droevige tijd die de christenen te wachten staat. Walschap — het is bekend — distancieerde zich later van de katholieke kerk.

De enkele kritische noten van intellectuelen en van een deel van de arbeiders werden, zoals gezegd, luidkeels overstemd door de massagerichte pers, die ongenuanceerd partij koos voor het kamp van Franco.